

Stambiame foliante, pasakojančiame apie šventosios Brigitos kančias ir stebuklus — *Revelationes Sanctae Birgittae* (Nürnberg, A. Koberger, 1500) ⁴ — M. Valančiaus ranka įrašyta ši sentencija:

Był czas kiedy i takowe marzenia uważane były za objawienia najwyższej Istoty: dziś przeciwnie i biblii już niechęć wierzyć. Tak to każdy czas ma swój gust. Uwagą Ks. Macieja Wołonczewskiego *Nauczyciela Religii w Gimn. Kroż. Mag. Teol.* 1835.

(Buvo laikai, kai ir tokios fantazijos buvo vertinamos kaip aukščiausios būtybės pasireiškimai; o dabar, atvirkščiai, net Biblijai nenorima tikėti. Taip kiekvienas laikas turi savo skonį.)

Daktaras Anicetas Renjeras — pogrindinės bibliotekos Vilniuje organizatorius

Uždarius Vilniaus universitetą, carinė administracija Lietuvoje ir jos saugumo bei cenzūros organai akylai sekė, kad šalyje neatsirastų židinių demokratinėms, anticarinėms idėjoms skleisti. 1838 m. caro žandarų buvo nutraukta pogrindinė Simono Konarskio veikla. 1839 m. vasario 27 d. jis buvo viešai sušaudytas. 1846 m. buvo suimtas kitas demokratinio judėjimo atstovas — Anicetas Renjeras. Vilniaus universiteto medicinos fakulteto auklėtinis, 1831 m. sukilimo dalyvis A. Renjeras 1832 m. grįžo į Lietuvą, dirbo Birštono, o vėliau Druskininkų gydyklose. 1842 m. jis išrenkamas Vilniaus Medicinos draugijos nariu ir tais pačiais metais tampa šios draugijos bibliotekos vedėju, nemažai prisidėjęs prie šios bibliotekos sutvarkymo ¹. Tačiau A. Renjerą domino ne vien medicinos mokslo klausimai. Matyt, po 1831 m. sukilimo nenutraukęs savo ryšių su šio sukilimo vadovais, jis tampa Lenkų Demokratinės draugijos aktyviu veikėju Lietuvoje, čia platina užsienyje leidžiamą nelegalią literatūrą, o persikrausęs į Vilnių, privačios viešosios bibliotekos priedangoje suorganizuoja nelegalią cenzūros uždraustų knygų biblioteką. 1844—1845 m. Renjeras gauna iš užsienio eilę nelegalios literatūros siuntų ². Tačiau ši pogrindinė biblioteka veikė neilgai. 1846 m. vasarą saugumo organai susekė šią biblioteką. Renjero bute buvo padaryta krata, tačiau rasta čia buvo tik trys įtartino turinio knygos ir du ranka prirašyti sąsiuviniai ³. Tardymo komisija nustatė, kad šiuose sąsiuvinuose buvo „patriotinės dvasios, priešvalstybinio turinio eilėraščiai“ ⁴. Renjeras į klausimą, kur jis įsigijo cenzūros uždraustas knygas, pareiškė šias knygas pirkęs pas kažkokį žydą Berką. Tačiau patikrinus šiuos Renjero parodymus, paaiškėjo, kad nė vienas iš trijų Vilniuje prekiaujančių knygomis Berkų (Grilichas, Asas ir Kinkulkinas) nebuvo pardavęs Renjerui knygų ⁵. Tur būt, nurodydamas Berką, Renjeras norėjo suklaidinti tardytojus ir laimėti laiko. Tolesnės kratos tardymo komisijai davė naujos kaltinamosios medžiagos ⁶. Į tardytojų rankas pateko Renjero bibliotekos knygų ir skaitytojų sąrašai; viename iš jų buvo surašyti visi skaitytojai (iš viso 71), o kitame tiksliai tie, kurie galėjo naudotis nelegaliąja literatūra (jų buvo 43). Tarp pastarųjų randame ir kompozitorių Stanislavą Moniušką, kuris 1846 m. kovo

⁴ Ten pat, Ink. 166.

¹ Загорский В. В. Императорское Виленское Медицинское общество. 1805—1895. Вильна, 1896, с. 96.

² LTSR CVIA, f. 378, ap. 2, b. 31, l. 170—172.

³ Ten pat, b. 199, l. 1.

⁴ Ten pat.

⁵ Ten pat, l. 2, 3, 4, 6.

⁶ Ten pat, b. 27, l. 9.

6 d. paėmė iš bibliotekos žurnalą „Przyjacieli ludu“⁷. Buvo nutarta padaryti kratas pas visus nelegalios literatūros skaitytojus ir, suradus nelegalios literatūros arba kitos inkriminuojančios medžiagos, juos suimti ir pristatyti tardymo komisijai, o kitus skaitytojus slaptaim sekti⁸.

Tardytojų prisipirtas, A. Renjeras prisipažino, kad cenzūros draudžiamos literatūros jis įsigydavo pas knyginininką Feliksą Zavadskį. Tokių knygų jis taip pat yra gavęs ir iš Vilniaus gubernijos dvarininko St. Šumskio — keletą egzempliorių generolo Chšanovskio knygos „Wojna partyzanska“ — ir iš Kauno gubernijoje gyvenančio gydytojo M. Sviderskio. Zavadskis ir Šumskis buvo suimti, o Sviderskis tada jau buvo miręs (1844 m.)⁹. Tardant Šumskį, paaiškėjo, kad šis jau buvo baustas už bendradarbiavimą su Konarskiu — už tai septyneriems metams buvo išsiųstas į Vologdos guberniją. Knygas Renjerui jis galėjo perduoti tik prieš savo pirmąjį suėmimą. Kaip jau atlikęs bausmę už nelegalią veiklą, jis buvo paleistas. 1847 m. lapkričio 14 d. buvo paleistas ir Zavadskis¹⁰. Visi Renjero skaitytojai buvo griežčiausiai įspėti žodžiu¹¹. Saugumo organai, suradę knygų katalogus, skaitytojų sąrašus bei knygų išdavimo žurnalus, negalėjo surasti paties uždraustos literatūros fondo. Tur būt, Renjeras, nujausdamas būsima krata ir suėmimą, spėjo jį paslėpti, o skaitytojai, sužinoję apie jo suėmimą, paimtas knygas sunaikino. Tačiau tardymo eigoje Renjeras galų gale prisipažino, kad dalį nelegalios literatūros prieš pat suėmimą spėjęs perduoti Vilniaus Tėvų Augustinų vienuolyno bibliotekininkui kunigui Koryckiui, pagrindinės Renjero bibliotekos uoliam skaitytojui; savo laisvamaniška galvosena jis „gąsdinęs vienuolius“ ir už tai bažnytinės valdžios buvęs baustas¹². 1846 m. Koryckis mirė, ir tardymo komisija nespėjo jo apklausti, tuo tarpu kratos, atliktos Augustinų vienuolyne, parodė, kad dalį savo pagrindinės bibliotekos fondo Renjeras tikrai buvo paslėpęs Augustinų vienuolyne. Vien generolo Chšanovskio knygos „Wojna partyzanska“ čia buvo rasta net apie 20 egzempliorių. Cenzūros uždraustų knygų rasta ir vienuolyno celėse. Konspiracijos sumetimais vienuolynas buvo gan patogi vieta nelegaliai bibliotekai, ir jeigu pats Renjeras nebūtų tos vietos nurodęs, vargu ar žandarai jų ten ieškotų. Tačiau surasta vienuolyne literatūra sudarė tikrai dalį Renjero bibliotekos fondo, kur buvo paslėpta kita jo dalis, liko neišaiškinta.

Sprendžiant iš Vilniaus tardymo komisijos medžiagos¹³, ši biblioteka buvo sudaryta iš užsienyje leidžiamos ir caro cenzūros draudžiamos anticarinio-patriotinio turinio literatūros ir periodikos. Didele dalimi tai buvo lenkų emigrantų ir ypač Demokratinės draugijos leidžiami leidiniai. Su šia draugija Renjeras dar 1844 m. buvo užmezgęs betarpiškus ryšius per aplankiusį jį Druskininkuose šios draugijos emisarą O. Skaržynskį, su kuriuo jis tarėsi dėl nelegalios literatūros gabenimo ir platinimo¹⁴. Renjero biblioteka turėjo Poznanėje leidžiamą demokratinį žurnalą „Tygodnik literacki“, skelbiantį liaudies revoliucijos ir utopinio socializmo idėjas¹⁵, ir kitus pažangius žurnalus, pvz., „Przyjacieli ludu“, „Demokrata“ ir „Nowa Polska“ Pastarąjį Varšuvos švietimo apygardos kuratorius, iš kurio Vilniaus generalgubernatorius paprašė konsultacijos, apibūdino kaip leidžiamą „nenuramdomų lenkų patriotų, gi kryptis jo ytin

⁷ L TSR CVIA, f. 380, ap. 101, b. 6229, l. 8.

⁸ Ten pat, f. 378, ap. 2, b. 27, l. 10.

⁹ Ten pat, l. 70.

¹⁰ Ten pat, l. 92, 119.

¹¹ Ten pat, l. 125.

¹² Ten pat, b. 6, l. 218.

¹³ Ten pat, f. 380, ap. 101, b. 6229, l. 5-90.

¹⁴ Ten pat, f. 378, ap. 2, b. 31, l. 6.

¹⁵ История Польши. Т. 1, М., 1954, с. 515.

priešiška“¹⁶. Be šių uždraustų cenzūros žurnalų, biblioteka aprūpindavo savo skaitytojus ir tokiais cenzūros leidžiamais, kaip Poznanėje leidžiamu „Orędownik“, „Dziennik domowy“. Iš bibliotekos platinamų knygų pirmiausia paminėtini tokie A. Mickevičiaus veikalai, kaip „Ponas Tadas“, „Vėlinės“, Poezija, t. IV, „Prelekciji“ ir t. t. Varšuvos švietimo apygardos kuratoriaus nuomone, „Mickevičiaus knygos, jam išvykus į užsienį, žinomos kaip blogiausios krypties“¹⁷. Turėjo biblioteka ir J. Slovackio „Kordijaną“, kurio politinė kryptis, anot kuratoriaus, „yra žalinga“, ir Raspailio „Polska w emigracji i nad brzegami Wisly“, ...kelianti užuojautą lenkų emigrantams ir neteisingai atvaizduojanti Rusijos vyriausybę“, J. Lelevelio „Historyja Panowanie Stanisława Augusta“, „kurioje yra neteisingų nuomonių apie Rusiją“, Stolcmano knyga, „apmokanti lenkus, kaip organizuoti partizaninį karą“ ir t. t.¹⁸ Kaip rodo šis toli gražu nepilnas literatūros sąrašas, A. Renjero, šio, tardymo komisijos nuomone, „vyriausio ir veikliausio krašte sąmokslininko“ bibliotekos tikslas buvo žadinti revoliucines nuotaikas, organizuoti naują sukilimą.

Si byla pasibaigė Renjerui gan liūdnai. Tardymo dokumentuose paabrėžiama, „kad jis šiame krašte buvo pavojingiausias sąmokslininkas“. Už šį jo sąmokslą (konkrečiau čia nerašoma, kuo pasireiškė jo, kaip sąmokslininko, veikla), taip pat už nelegalios bibliotekos organizavimą jis buvo nubaustas 15 m. katorgos. Į Rusijos gilumą buvo ištremtas Feliksas Zavadskis ir dar kai kurie asmenys.

¹⁶ L TSR CVIA, f. 380, ap. 101, b. 6229, l. 87.

¹⁷ Ten pat, l. 89.

¹⁸ Ten pat.